

Oponentský posudek disertační práce Davida Skalického „Možnosti aplikace sémantického gesta při interpretaci literárních textů“

Mukařovského pojem sémantického gesta se v posledních letech ukazuje jako jeden z jeho nejproduktivnějších pojmů. Navenek se to může jevit jako paradoxní: Mukařovský tento pojem nikdy souvisle a celostně nevymezil, nikdy z něj neudělal téma klíčové studie, jež by jeho důležitost reflektovala i ve svém titulu, v průběhu doby měnil i označení, s nimiž na danou entitu odkazoval (motorické dění, motorické gesto, sémantické gesto). Zároveň je ale zájem o sémantické gesto v kontextu posledních desetiletí logický. Na rozdíl od jiných strukturalistických pojmů nejde o pojem fixovaný a přesně situovaný do představy celkové hierarchizované struktury literárního dění jako celku. Jde o pojem „k volnému použití“ a domýšlení; proto právě tento pojem vedl k hledání styčných bodů mezi strukturalismem a postrukturalními přístupy (dekonstrukce, pozdní Roland Barthes). Zároveň je na něm patrný pozdější život strukturalismu, tedy rozvíjející přepsání, kterého se pojmu dostalo v pracích Milana Jankoviče.

Toto vše si při psaní své disertační práce David Skalický evidentně uvědomoval. Proto se nevydal ani cestou domýšlení Jankoviče domýšlejšího Mukařovského, ale ani cestou hledání dalších styčných ploch mezi Mukařovského strukturalismem a soudobými teoretickými metodologiemi. Proto se rozhodl pojem umístit a domyslet na pole, kam evidentně patří: na pole problematiky textové interpretace.

Celý text disertační práce Davida Skalického se vyznačuje koherentní, zřetelnou a promyšlenou argumentací. Je příjemné číst a vidět, že autor textu nejen postuluje určitá tvrzení a soudy, ale že při psaní neustále reflektuje, co a proč vlastně dělá. Tato sebe-reflexe vlastního myšlení a psaní mu umožňuje neodbíhat od centrálního tématu k nesouvisejícím – byť jakkoli pěkným a výstižným – formulacím, postupovat od známého k novému, nezabředávat do diskursu, který by chtěl vyřešit naráz vše podstatné. V důsledku tak vznikla práce, která má svoji dynamiku a napětí, demonstruje prokazatelně zvládnutí problematiky, ale také nabízí nové a podnětné konceptualizace, které by bylo hodné šířit do veřejného prostoru i publikační formou.

David Skalický ve své disertaci na úvod (I. kapitola) mapuje průběžné vymezení sémantického gesta v kontextu strukturálního myšlení Jana Mukařovského ve 30. a 40. letech, a s tím související Jankovičovo domýšlení pojmu v kontextu 60. let. Dozvídáme se zde vše podstatné, aniž by Skalického výklad problematiku jakkoli zkresloval či zjednodušoval. Zde snad lze jen litovat, že nevyužil nabízející se možnosti odvyprávět celý příběh pojmu

sémantické gesto od rané Mukařovského studie o motorickém dění až po práce, v nichž je jeho užití už vykrystalizováno; to, že se věnuje právě a pouze jim, však smysl jistě také dává.

Funkční je i krok další kapitoly: Vložit sémantické gesto do rámců metodologických kontextů, které na rozdíl od strukturalismu směřují ke klíčové kategorii smyslu textu. Zde Skalický čte a interpretuje Mukařovského na pozadí ricoeurovské hermeneutiky a ecovské sémiotiky. I zde oceňuji střízlivost a kázeň, s níž se brání prostě odhlédnout od strukturalistického podloží konceptu sémantického gesta a vložit jej do jiných metodologií jako kukaččí vejce, protože by tam lépe dozrálo. Argumentace zůstává pečlivá, řešení problematiky prostřednictvím textové reference se mi jeví jako velice funkční. Limity Ecova řešení prostřednictvím pojmu *intentio operis* jsou doloženy přesvědčivě a zřetelně.

Jádro celé disertace pak nacházím v následujících kapitolách, v nichž už David Skalický zasazuje sémantické gesto explicitně do problematiky interpretace literárního textu. Tento rámec mu umožňuje přisvojit si základní linii výkladu, v níž se již necítí povinen parafrázovat a analyzovat pouze přístupy jiných, ale může si dovolit klást otázky, které zřetelně a bytostně zajímají jeho samotného. Práce získává na dynamičnosti oscilací mezi teoretickým zobecňováním a zvažovanými konkrétními příklady, ale také spektrem termínů a konceptů, jež z různorodých kontextů vstupují do argumentační hry po hranicích a kritériích interpretace. Jankovičovo domyšlení pojmu sémantické gesto zde ožívá v nových kontextech a rámcích; ukazuje se jako pojetí, které je mnohem lépe vybaveno k dialogickému bytí v rámci soudobých metodologií než původní verze Jana Mukařovského. David Skalický zároveň průkazně ukazuje i meze užívání daného pojmu, respektive jistou módnost a intuitivnost, jež lze v jeho užití v posledních dvou desetiletích pozorovat. Proto i závěr o jeho využitelnosti, ale i o limitech užívání v rámci interpretace literárního textu je střízlivý: Nenabízí se nám jako univerzální řešení, ale jako konstrukt, který obrací pozornost na určité zřetele, které zůstávají často v interpretační teorii i praxi zastřeny.

Text přeložené práce byl pečlivě připraven po jazykové i redakční stránce. Jazyk, který David Skalický používá, je jazykem náročným, terminologicky zatíženým, ale nikoli přetíženým; nesklouzává do literárněteoretizující machy, která i banální konstatování vyslovuje za pomoci terminologie plné neologismů a pojmů, jejichž náplň bývá rozkolísaná a nejistá. Argumentaci výkladu lze sledovat a autor se za pojmy neskrývá, ani s nimi nežongluje. Pouze výjimečně se syntax textu této disertace zatíží natolik, že je třeba opakovaným čtením hledat smysl větného celku (např. věta přecházející ze s. 15 na s. 16). V tomto ohledu je – myslím – jediným nepříjemným omylem užívání titulu Mukařovského studie Vančurovská prolegomena jako singuláru (s. 34: „V první části *Vančurovské*

prolegomeny“). Nejsa lingvistou, stejně si troufnu tvrdit, že singulár by byl prolegomenon, prolegomena jsou pak míněna jako plurál, čili správně „Vančurovských prolegomen“.

Drobným opomenutím je také absence roku (má být 1991) vydání Petříčkovy studie Mukařovský a dekonstrukce v soupisu literatury (s. 182). V tomto soupise by se nicméně slušelo chronologicky rozklíčovat jednotlivé studie Jana Mukařovského, jež autor využívá v textu disertace, a to tak, aby bylo čtenáři patrné datum – a tudíž i pořadí – jejich vzniku. To, že používá znění ze souborů *Studie I a II*, je naprosto v pořádku, odkazováním ke stránkám tohoto zveřejnění s uvedením titulu studie v závorce se však čtenáři zcela vytrácí možnost situovat si Mukařovského posuny na časovou osu. Modelový čtenář dané práce není totiž koncipován jako ten, kdo by měl mít datum vzniku těchto jednotlivých textů automaticky ve své mysli.

Mé výhrady jsou – jak vidno – spíše jen zcela dílčího a technického rázu. Ohledně kvality disertace rád konstatuji, že jde o práci zcela zralou, původní, myšlenkově podnětnou a argumentačně přesvědčivou. Dle mého mínění tato práce nejen dodržuje, ale i překračuje hodnotové parametry kladené na disertační práce v humanitních oborech. Proto jednoznačně navrhuji, aby byla práce přijata a aby byl mgr. Davidu Skalickému na jejím základě udělen titul Ph.D.

V Praze dne 24. 11. 2008

Prof. PhDr. Petr Bílek, Csc.

David Skalický

Možnosti aplikace sémantického gesta při interpretaci literárních textů

(Disertační práce)

Autor posudku může s radostí konstatovat již v první větě, že předložená práce Davida Skalického přesahuje i ty nejpřísnější požadavky, které jsou na texty tohoto druhu kladeny. Nejde jen o dokonalou znalost předmětu, schopnost samostatného teoretického myšlení; třeba ocenit, že autor se vrací i k otázce smyslu literárně vědné práce v soudobém kontextu. Vědecká odpovědnost v době postmoderního diskurzu, kdy je neobhajitelná existence univerzálních sémantických rámců, je často odsouvána stranou. Vše je jakoby stejně významné, hodnotné, potřebné. Každá interpretace je samozřejmě založena nejen na přijatých či odmítaných normách, hodnotách, konvencích, stereotypech, ale také na osobní odpovědnosti interpreta (snaha o vyjasnění vlastních pozic a vymezení výchozích předpokladů, znalost předmětu, argumentační postupy a strategie atd.). Jestliže autor o těchto otázkách – jak dosvědčuje jeho text – přemýšlel, je to jen doklad výjimečnosti předkládané práce.

Interpretace českého strukturalismu, zejména jeho proměny od let šedesátých, byly po celá léta devadesátá poznamenány jednak tendencemi obranářskými, jednak kritickými snahami osvobodit se od pojetí vědeckosti, která sledovala, jak „struktury mluví“. Je příznačné, že Vodičkovovo pojetí konkretizace, které – i když nezáměrně – uvolňovalo „objektivitu“ strukturalismu, se stala předmětem značné pozornosti (také díky recepční škole, která zde našla jeden ze svých zdrojů). Skalický je z generace, která nevyrostá z pamětnického kontextu. Za předmět své práce si zvolil Mukařovského koncept sémantického gesta nikoli jen jako akademický problém, ale snaží se postihnout jeho životnost v jiných kontextech. Problém interpretace, který stál stranou Mukařovského textů, se tak dostává do popředí autorova zájmu. V první kapitole Estetická východiska Mukařovského estetiky

Skalický analyzuje texty, které v té či oném míře anticipovaly koncept sémantického gesta. Podrobně je sledován vztah tohoto pojmu k různým postulátům strukturální estetiky. Mukařovský několikrát zdůrazňoval organický růst svého teoretického myšlení, uváděl, jak samo řešení určité problematiky přináší nové otázky, ke kterým se badatel obrací. To nám také zabraňuje, abychom u Mukařovského konstruovali nějaký pevný systém. Jde o stále ověřování nastolených otázek. Některé Mukařovského texty bychom mohli nazvat pracovními sondami (zvláště práce, které zůstaly v rukopise; mezi ně patří i tolik citovaná a v Mukařovského díle dosti ojedinělá práce Záměrnost a nezáměrnost v umění z roku 1943, která byla do roku 1966 naprosto neznámá). Skalický nesleduje tento dynamický proces, ale orientuje se k problematice, kterou pokládá za relevantní k vymezení pojmu „sémantického gesta“. Je to na prospěch cílů, které si dal. Nicméně si myslím, že by byla potřebná aspoň zmínka o Mukařovského řešení problematiky literární historie, která v době napsání Polákovy Vznešenosti stála v centru zájmu strukturalismu. Problém významového sjednocení je zde již – byť ne explicitně – exponován. Konstatování Skalického, že Mukařovského pojetí vědy muselo nutně vést k snaze o univerzálnost závěrů, které jsou verifikovatelné a které odstraňují vše nahodilé (např. intervenci individua), představuje přesné a přehledné shrnutí dosavadních bádání, které autor obohatil o řadu originálních postřehů.

Druhá kapitola Za hranice strukturalismu se dotýká vztahu Paula Ricoeura k francouzskému strukturalismu; část další – domnívám se, že zbytečně obšírná – je věnována analýzám prací Umberta Eca. Ve středu pozornosti je vztah hermeneutiky a strukturalismu (přesněji strukturálních analýz), tak je známé z ranějších Ricoeurových spisů. Důležitý je závěr, že „strukturální porozumění /se/ nikdy neobejde bez určitého stupně hermeneutického porozumění, i když není tematizováno“. Neznamená to jakési smíření objektivistického přístupu s hermeneutikou či naopak; spíše jde o výzvu k hledání styčných bodů zcela rozdílných teorií. Skalický se jí chopil a upozorňuje, že koncepce sémantického

gesta není omezena na analytický přístup, „ale ukazuje ke smyslu a vyzývá k rozumění, k interpretaci, může ukazovat ke světu díla, který se stává nabídkou receptivního rozvrhování“ (s. 62). Takovýto výklad může pramenit jen z poznání vnitřní rozpornosti Mukařovského díla nebo je zde přání otcem myšlenky. Skalického fundovaný pokus o reinterpretaci Mukařovského postulátů a tezí se zaměřil k partím, kde se projevuje smysl pro „pluralitu, otevřenost a přítomnost individuálních momentů“. Skalického pojetí sémantického gesta je interpretačně přizpůsobeno potřebě prezentovat pojem „jako otevřený analytický a interpretační projekt a jeho potenciál nikoli jako uzavřenou koncepci, jejíž podoby a možnosti byly definitivně určeny Mukařovského dílem“ (s.59).

V další kapitole je problematika sémantického gesta včleněna do kontextu interpretace uměleckých děl. Po obsáhlém exkurzu o pojmu interpretace (a částečně i pojmu hermeneutiky) autor připomíná Szondiho volání po *literární* hermeneutice, tj. po specifickém přístupu k literárnímu dílu. Někdy se za tímto požadavkem skrývá stesk po strukturální analýze, třeba pod etiketou „vědecké interpretace“ (zbavené ovšem dnes již neudržitelných pojmů jako kolektivní vědomí, imanence atd.). Nevidím v tomto hledání obecně platných nástrojů žádné východisko. Zdá se mi, že do těchto krajín nás zavádí odpor k hrozícím interpretačním svévolím, k nezávazným jazykovým hrám. Uvažování o projektu – strukturální analýza a patřičně „přizpůsobená“ hermeneutika – se pak zdá být nejpevnější půdou. V této kapitole ~~autor~~ (podobně jako v kapitole další) se autor často opakuje (např. dvakrát uvádí stejný citát). Těmito variacemi se jeho práce znejasňuje.

Název kapitoly Aplikace a aplikovatelnost sémantického gesta není příliš šťastný. Slovo využití nebo inspirativnost či podnětnost se zdá přiléhavější. Autor je dokonale informován o dosavadní literatuře, která se týká nejrůznějších výkladů sémantického gesta. Nejtvořivější a nejinicativnější podobu rozvinutí konceptu nalézá – jistě právem - u Milana Jankoviče (sjednocující *projektující* princip). Na otázku „Je analýza vydávající se směrem ke

genetice smyslu produktivní z hlediska konkrétní interpretace smyslu...?“ si autor odpovídá odkazem k Jankovičovým podrobným výkladům Švejka a textů Hrabala. Neboť možnosti – jak v práci je uvedeno – aplikace a aplikovatelnosti sémantického gesta si lze ověřit pouze v konkrétním dialogu s konkrétním dílem. Ale to autorovi nepřekáží v dalších a dalších pokusech o obecné vymezení ~~dalších~~ „možností“, které sémantické gesto přináší. Gadamerova hermeneutika, kterou Skalický připomíná, však k těmto snahám nepřináší žádnou korekturu, ačkoli sémantické gesto chápané jako metodický princip k tomu přímo vyzývá.

Případá mi, že kapitola Sémantické gesto po poststrukturalismu byla původně určena do jiného kontextu, než je kontext předkládané práce. Autor se jednak opakuje, jednak se až příliš zběžně dotýká nejrůznějších problémů filosofických i estetických (Derrida, Rorty, Vodička, Kouba, Veltruský atd. atd.). Znovu se obkružuje otázka – jak i dnes může být koncept sémantického gesta „produktivní a zajímavý“. Nechápu, jak po předcházejících výkladech mohl Skalický napsat „Zatím co ze ‘strukturalistické’ pozice vnímáme interpretaci na půdorysu setkání textu a permanentně se proměňujícího sémantického horizontu čtenáře, ‘fenomenologická’ pozice...“ (s. 147. Nebo: „Jakožto sémantický princip textu, který má svou estetickou působnost, je sémantické gesto nutně spjato s proměňujícím se receptivním horizontem“ (s. 155). Také polemický ráz této kapitoly se vzdaluje uvážlivějšímu přístupu, který je pro Skalického příznačný.

Ve své práci Skalický se dotýká i otázek dnešní názorové plurality. Také recenzentovi je vzálená představa, že jeho posudek je rozvržen mezi „správné“ a „nesprávné“. Pohybujeme se v určitém diskurzu, který není ničím daným, ale stále vytvářeným a přetvářeným. To je také smysl interpretací i kritiky. Ostatně závěr byl již avizován na začátku.

31.11. 2008

Doc. (Dr.) Jiří Brabec, CSc